

נאמנות בכשרות

ראשי פרקים

- א. נאמנות המוכר והמארח
 - ב. מחלל שבת המכבד ערכי זולתו
 - ג. המקרים בהם חוששים לשקר
 - ד. האומר "קניתי במקום כשר"
- סיכום

אנו נפגשים דבר יום ביומו בקרובי משפחה, עמיתים לעבודה, ועוד. פעמים רבות כוללים מפגשים אלה גם אכילה או שתייה, המוצעים מידי אנשים שלא ידוע לנו האם הם שומרים על הלכות כשרות ועד כמה הם בקיאים בהן (שאלה זו איננה ניתנת בדרך כלל לבירור, מסיבות מובנות).

ניתן לחלק את הבעיה לכמה חלקים:

האם אפשר לסמוך על אדם המעיד בפנינו על כשרות דבר מאכל? במידה והתשובה חיובית, האם כך הוא גם במקרה שמדובר באדם המחלל שבת? עוד יש לשאול, כשאנו מתארחים בביתו של אדם המבקש לכבדנו ושואלים אותו לכשרות מטבח, האם עלינו לחשוש שמא ישקר לנו מחמת בושה? והאם על כל פנים יהיה נאמן לומר שרכש את הכיבוד במקום כשר?

א. נאמנות המוכר והמארח

קנייה בחנות

הלכה היא בידוע, שעד אחד נאמן באיסורים, ופירש רש"י:

שהרי האמינה תורה כל אחד ואחד מישראל על הפרשת תרומה ועל השחיטה ועל ניקור הגיד והחלב (גיטין ב,ב).

עוד כתב רש"י:

ודאי פשיטא לן דסמכינן עליה כל זמן שלא נחשד, דאי לא הכי – אין לך אדם אוכל משל חברו, ואין לך אדם סומך על בני ביתו! (יבמות פח,א).

כל זאת בזמן שמדובר באדם שנוהג מנהג ישראל ושומר על הלכות כשרות בביתו. לכן מובנת גם קביעת המשנה שעם הארץ אינו נאמן על המעשרות (דמאי פרק ב,ב), כיוון

שהוא חשוד לאכול את שאינו מעושר, הוא חשוד גם למכור את שאינו מעושר. לכן אסור למתארח אצלו לאכול מן המוגש לפניו עד שיעשר, ואפילו אומר לו "מעושר הוא" – אינו נאמן. יתירה מזו, גם אם נשבע שהוא כשר – אינו נאמן (ע"פ שו"ע יו"ד קיט, ח).

עדיין יש לשאול, מה דינו של אדם שלא ידוע לנו אם הוא עם הארץ? שאלה זו נחלקת לשתיים: קנייה אצלו ואכילה בביתו, וכפי שיתבאר בהמשך.

לפי הברייתא במסכת עבודה זרה (לט, ב):

אין לוקחין בסוריא לא יין ולא מורייס ולא חלב ולא מלח סלקונדרית ולא חילתית ולא גבינה, אלא מן המומחה.

דין זה חל רק בסוריא, כיוון ששם סתם חנווני מוכר מה שקנה מגוי, שהוא דבר איסור. אבל בארץ ישראל היה מותר לקחת מסתם חנווני, שחזקתו שלא ימכור דבר איסור.

אמנם לדעת הרמב"ם (הלכות מאכלות-אסורות יא, כה-ו) נכון הדבר רק בזמן בו היה רוב ארץ ישראל מיושב ביהודים שומרי מצוות. אבל בחו"ל באותם זמנים, או גם בזמננו בכל המקומות שאין בהם רוב יהודי שומר מצוות, אין לוקחים בשר, דג וגבינה אלא מאדם שהחזק בכשרות. משמע, שלדעתו השתנה המצב ונתרבו החשודים, עד שנעשה סתם אדם לחשוד על הכשרות. הוסיף עליו הט"ז (יו"ד קיט, סק"ב): "ובפרט שאנו רואים קלקול הדורות, ולא אכשר דר".

הראב"ד (שם) חולק על הרמב"ם. לדעתו גם כיום סתם ישראל הוא בחזקת כשר, עד שיוודע שהוא חשוד. במחלוקתם נחלקו גם המחבר שפסק כראב"ד והרמ"א שפסק כרמב"ם (שו"ע יו"ד שם, א). אמנם יתכן שאין זו מחלוקת עקרונית בהלכה, אלא בהערכת המצב בתקופות השונות.

הש"ך (שם, סק"א) הקשה על המחבר: איך פסק כאן כראב"ד שסתם אדם בחזקת כשרות, ואילו בהלכות שחיטה (יו"ד א, א) פסק כרמב"ם לגבי סתם טבח, שהוא חשוד שאינו שוחט כראוי עד שיתברר לנו שיודע לשחוט כדין? ותירץ שבשחיטה אפשר להטריף בנקל ולכן צריך בדיקה יתירה, מה שאין כן בנאמנות בכשרות לגבי עניינים אחרים.

רבי יהונתן אייבשיץ (מטה-יהונתן על גליון השו"ע, שם) תירץ אחרת: לדבריו, מי שמחשיב עצמו לבקי בתחום הדורש בקיאות רבה – יש לבדוקו היטב, שמא באמת אינו כן ורק מחמת בורות הוא אומר כן. אבל בענייני כשרות שאינם דורשים בקיאות גדולה, מן הסתם יודע ושומר.

לפי דברי רבי יהונתן אייבשיץ הרי שבימינו, כשאנשים שאינם מוגדרים דתיים אינם יודעים דיני כשרות, דינם כדין הטבח ואינם נאמנים בלא בדיקה גם לדעת המחבר.

אכילה בביתו

שונה דין אכילה בביתו של אדם מדין קנייה בחנותו. הברייתא שהובאה למעלה מסיימת: "וכולן, אם נתארח אצל בעל הבית - מותר". מכאן מביאה הגמרא סיוע לרבי יהושע בן לוי, האומר: "שיגר לו בעל הבית לביתו מותר". הטעם להיתר זה הוא: "בעל הבית לא שביק היתרא ואכל איסורא, וכי משגר ליה - ממאי דאכיל משגר ליה". במציאות של סוריא בתקופה ההיא, היה החשד רק בתחום המסחרי. הכל קנו מידי הגויים, ולכן נחשדו שמוכרים דברי איסור גם ליהודים. אמנם לא נחשדו החנוונים על שמירת הכשרות בביתם.

דין זה נפסק גם על ידי הרמב"ם והרמ"א, המחמירים בדינו של 'סתם אדם' וחושדים אותו על הכשרות. בטעם הדבר ביאר הש"ך (יו"ד קיט, סק"ד, ע"פ הרשב"א בתוה"ב ד, ב) שכיוון שהוא רק חשוד, לא גרע ממי שמוכר דברים אסורים ובביתו אוכל כשר, שמותר לאכול עימו אפילו לכתחילה.

אולם בימינו, שב דין אכילה בביתו של אדם להיות כדין קנייה בחנותו, שהרי אין 'סתם אדם' של זמננו חשוד על מקח וממכר בדווקא, אלא גם על הכשרות במטבח הפרטי. בודאי שכך הוא לפי דברי הט"ז, הטוען שכבר בימיו נתקלקלו הדורות, ועל אחת כמה וכמה כיום כשיש הרבה חנויות המוכרות טרפות בזול, וגם מוצרי יבוא לא-כשר מצויים לרוב בחנויות.

גם סברת רבי יהונתן אייבשיץ התחזקה יותר בזמננו: רבים הם הסבורים שידועים כשרות מהי, ויתכן שאף ייעלבו אם יטענו שאינם שומרים כשרות, אבל לאמיתו של דבר אינם בקיאים בדיניה כלל. מעולם לא עסקו בלימוד ההלכות, ומושגיהם באו ממה שקלטו בבית הוריהם (שלעתים גם הם לא היו בקיאים) ותו לא. אף אלה שקראו ושנו ואח"כ פרקו עול מצוות - אמנם שומרים קצת מסורת - במקרים רבים מטבחים טרפים, שהרי יתכן שיקנו מדי פעם מוצר שאינו כשר וישתמשו בו בבישול או באפייה, או שייכשלו בהפרדה בין בשר וחלב מחמת חוסר תשומת לב. לכן אין לסמוך על דבריהם, אלא באופן המבואר בהמשך.

ב. מחלל שבת המכבד ערכי זולתו

תינוקות שנשבו

לפעמים נכנסים לביתו של אדם, וכשהוא רוצה לכבד אותנו הוא אומר שהמטבח אצלו כשר. אם הוא אומר על עצמו שהוא שומר שבת ומצוות, יש לברר איתו מהי כוונתו והאם הוא מבין את המושגים. במידה שהוא אכן מבין מהי שמירת שבת ומתמצא בהלכות כשרות, נוכל להאמין לו גם אם הוא הולך בגילוי ראש, ויש לו נאמנות ככל "עד אחד נאמן באיסורין". אבל לפעמים ידוע לנו שאינו שומר שבת, ואזי יש להסתפק: מצד אחד, אנו רואים שמבין בענייני כשרות ועונה לשאלותינו כמי שמצוי בנושא. אך מצד שני, האם מי שאינו שומר שבת נאמן לומר שמטבחו כשר?

לכאורה, מי שמפורסם שהוא מחלל שבת בפרהסיא אינו נאמן לומר על דבר מאכל שהוא כשר (שו"ע י"ד קיט, ז). אמנם כבר כתבו פוסקים רבים שבימינו יתכן שאין לאנשים אלו דין מחלל שבת בפרהסיא². לפי זה אפשר יהיה בימינו להאמין למחללי שבת בענייני כשרות, במידה שניכר בעליל שהם אכן מתמצאים בהלכות אלה ומקפידים עליהן. אמנם מציאות כזו אינה שכיחה כל כך, כיוון שפעמים רבות מי שמחלל שבת שומר כשרות באופן חלקי בלבד.

אדם הנאמן עלינו

למרות שחילוני בימינו אינו מוחזק לשומר כשרות במובנה ההלכתי³, יש לשאול האם ייתכנו מקרים שבהם יהיה נאמן בכל זאת. הרב פיינשטיין (אגרות-משה י"ד ח"א סי' נד) נשאל אם מותר להורים הסמוכים על שולחן בניהם לאכול מה שהם מבשלים במיוחד עבורם, אף שהבנים עצמם אינם אוכלים כשר. תשובתו הייתה שמותר לסמוך עליהם, אם מכירים את טבע הילדים ויודעים בידיעה ברורה שלא יכשילו אותם, ואף בדקו זאת כמה פעמים⁴.

מתוך התשובה מתבאר שמדובר לאו דווקא בנאמנות שסומך אב על בנו ועל כלתו, אלא כל שניתן לומר "קים לי בגווה" מועיל ונאמן. לפי זה, אם ידוע לנו שהמארח אמנם אינו אוכל כשר, אבל הוא אדם נאמן המכבד ערכים של אוכלי כשרות, ולא יכשילם במה שהם מקפידים עליו – אפשר יהיה להאמינו.

א. ראה בהרחבה בפרק י"ן שנגע בו מחלל שבת'.

ב. אמנם רבים מקפידים על 'סממני כשרות', אינם קונים חזיר, או יתירה מזו – קונים רק מוצרים כשרים, ויש אף המפרידים ברמה מסוימת בין בשר לחלב. אך כל זה לא לפי כללי ההלכה, אלא באופן רופף מאוד.

ג. באגרות-משה (שם) כתב, שהילדים אינם מכשילים את הוריהם בגלל שטבעם שלא להעביר אחרים על דעתם (כלומר שהם מכבדים עקרונות של אחרים), או שאין רוצים לצער את הוריהם. והביא ראיה לדבריו מהגמרא בכתובות (פה, א), שרבא האמין לאשתו שאמרה על פלוני שהוא חשוד על השבועה כדי להפכה על שכנגדו, ואילו לרב פפא תלמידו לא האמין כדי להרע שטר על פיו. וביאר רבא שאשתו נאמנת ובדוקה לו שלא תשקר, ואילו רב פפא אינו בדוק לו שלא ישקר. והקשה על-זה באג"מ, שאין סברה לומר שרבא לא האמין לר"פ, שודאי ידע צדקותו, ועוד שבתשובתו לא אמר רבא שאשתו גדולה ממנו, אלא שקים ליה בגווה. ומזה דיין, שיש להבחין בין ידיעה עצמית שיודע על פי הניסיון, לבין נאמנות רגילה. הידיעה העצמית שהייתה לרבא לגבי אשתו דינה כראיה ממש, ואילו לרב פפא הייתה רק נאמנות של 'מוחזק' מצד צדקתו הכללית, ובזה אמרה תורה "על פי שנים עדים" וכו'. מכאן דיין שאע"פ שברי לנו בפלוני שאינו משקר, יש צורך בעד נוסף, ואפילו משה ואהרן אינם נאמנים בלי עד נוסף איתם. עוד טען שגם הרמב"ם (הלכות סנהדרין כד, א-ב), שפסק גמרא זו להלכה, התכוון לחידוש זה. אמנם ברמב"ם עצמו דווקא משמע אחרת, שהרי כלל דין זה יחד עם דברים נוספים שהדין יכול לדון על"פ נטיית דעתו, כמו דין מרומה או דין מי שבא וטען שיש לו חפץ אצל היתומים כשנראה שדבריו אמת. לכן נראה שנאמנות זו היא מהטעם שכתב הרמב"ם, שדין יכול לדון לפי מה שנראה לו נכון, ולא נצטרך דווקא ניסיון קודם שיוכיח על נאמנותו בכשרות. ושמה גם הרב פיינשטיין לא התכוון בדווקא, וכמ"ש בפנים.

אפשר להביא קצת ראייה לזה מדברי הרמ"א (יו"ד קטז), שפסק שאם מישוהו נהג איסור בדבר מחמת שסובר שדינא הכי, או מכח חומרא שהחמיר על עצמו, מותר לו לאכול עם אחרים שאינם נוהגים כמותו. כיוון שהם יודעים שהוא נוהג איסור בדבר, ודאי לא יאכילוהו דבר שהוא נוהג בו איסור. בימינו קשה לסמוך על אנשים שאינם דתיים האוכלים עם אדם דתי שיזהירוהו על כל דבר. אבל יש לשער שאם שואל אותם, והם אנשים שמכבדים עקרונות זולתם, לא יאכילוהו דבר האסור לו, וכמו שנפסק באגרות-משה. אמנם עדיין חסר התנאי שכתב שם לבדוק כמה פעמים שאינם מכשילים אותו, אך נראה שהבדיקה היא אמצעי בלבד, ואם יודע באופן ודאי שיכול לסמוך עליהם אין צורך בבדיקה.

לכן, כשהמארח מבין מהי כשרות, ויודע, למשל, שיש להגעיל כף חת שנכנסה לסיר בשרי וכדומה, והוא אדם אמין – יש להקל ולסמוך עליו. אבל אם איננו בטוחים באמינותו או שלא ברור מהי מידת ידיעתו בכשרות, וכמו שנפוץ לצערנו שרבים לא למדו ואינם יודעים כשרות מהי – יש לחשוש שגם אם הוא מעוניין לשמור על מטבח כשר, מכל מקום אינו יודע כיצד (כנ"ל סעיף א), והכלים נטרפים אצלו ועמם גם האוכל. לכן יש להימנע מלאכול אצלו⁷ (דינו של האומר שקנה במקום כשר – יבואר לקמן).

ג. המקרים בהם חוששים לשקר

לפי המשנה (דמאי פרק ג,ה):

הנותן לפונדקית – מעשר את שהוא נותן לה ואת שהוא נוטל ממנה, מפני שחשודה לחלוף.

ופירש רש"י (גיטין סא,ב) שהפונדקית אינה נאמנת, כיוון שחשודה להחליף את האוכל שנתן לה התלמיד באוכל שלה שאינו מעושר, כדי שיאכל אוכל טרי וחם⁷. לגבי חמותו נאמר במשנה (שם מ"ו) שהיא חשודה לתת לו אוכל לא מעושר משלה כשקלקלה לו את

ד. וזה שלא כמו שכתב הרב רונצקי בספרו כחצים ביד גיבור ח"א (עמ' 119) לעניין אוכל שהביא חייל מביתו ומחלק לחבריו החיילים, אלא כמו שכתב לו המשיג שם. ופלא בעיניי שבעצם לא ענה לו על השגתו ורק חזר על דברי אג"מ בלי לשים לב שכיום המצב שונה. אותם בנים בימי הרב פיינשטיין ידעו כשרות מהי, אלא שפרקו עול. כמו-כן, הוריהם בדקו אותם וראו שאינם מכשילים אותם, או שידוע שאינם מעבירים אחרים על דעתם, ומכל מקום מבינים כשרות מהי. אבל בימינו כשהייל שאינו שומר מצוות מביא אוכל מביתו – מה הוא יודע על ענייני כשרות? ומה שכתב שם שיש הרבה בתיים ששומרים כשרות, אך לא שבת ושאר מצוות - האם ספר ומנה שיש רוב שומרי כשרות כהלכתה ולא רק "סממני כשרות"? לכן נאמנותו של חילוני אינה אלא על אוכל שאומר שקנה במקום שראה בו תעודת הכשר, וכשידוע בבירור שלא ירצה להכשיל את חברו הדתי, וכנכתב בגוף הפרק.

ה. התוספות (שם ד"ה "התם נמי") פירשו להיפך, שהחשש הוא שמחליפה את האוכל החם שלו באוכל הקר שלה, כיוון שאומרת שטרחה עברו ומגיע לה אוכל חם. אבל אינם חולקים על חשש ההחלפה עצמו.

עיסתו, כיוון שמתביישת מבתה. הרי לפנינו שיתכנו שיקולים שונים אצל מארח, שבגינם יספק לאורחו אוכל שאינו כשר.

לפי זה, כשמתארחים אצל מי שאינו שומר כשרות גם אם ידוע לנו שקנה אוכל כשר, יש לחשוש שמא התקלקל והחליפו באוכל טרף מחמת בושה. ואין לומר שאיננו חוששים להחלפה אלא בפונדקית ות"ח או בחמות וחתנה, שלהן מניע מיוחד להחליף, שהרי כבר כתב הרשב"א (תוה"ב ד,ב) דכל היכא דאיכא חשש לחליפין – חוששין.

למעשה נראה שראוי לבחון כל מקרה לגופו, בייחוד בימינו שיש אמצעי אחסון טובים ולא מצוי כ"כ שאוכל יתקלקל, והחכם עיניו בראשו לראות האם יש למארח אינטרס לשקר לו בגלל האירוח או לא. מכל מקום, אם מכבדים מחוץ לבית ובאופן אקראי, נראה בפשטות שאין לחשוש.

ד. האומר "קניתי במקום כשר"

גם מי שחשוד לאכול בעצמו מאכלות אסורים, נאמן לומר שקנה מוצר מסוים במקום פלוני – שהוא מקום כשר (שו"ע יו"ד קיט,יט; תוה"ב ד,ב). מקור דין זה בדברי המשנה (דמאי פרק ד,ה):

האומר למי שאינו נאמן על המעשרות קח לי ממי שהוא נאמן וממי שהוא מעער – אינו נאמן. מאיש פלוני – הרי זה נאמן. הלך ליקח ממנו ואמר לו: לא מצאתיו, ולקחתי לך מאחר שהוא נאמן – אינו נאמן.

בטעם הדבר מבארת הגמרא שמאחר שדברי החשוד ניתנים לבדיקה, הוא חושש שמא יבדקוהו ויימצא ששיקר (ובלשון הגמרא – "מירתת"). הש"ך (שם סקל"ה) כתב שאפשר שגם אם לא אמר לו לקנות עבורו כלל, אלא הלך וקנה מעצמו ואומר שקנה אצל מומחה פלוני – נאמן, כיוון שגם במקרה כזה קיימת אותה סברה. אף שבש"ך כתב בתורת "אפשר", מכל מקום בבאר-היטב (סקכ"ג) הכריע כך להלכה.

הב"י (יו"ד שם) דייק בדברי הרשב"א שמדובר דווקא באיסור דרבנן, וכך פסק הרמ"א (שם יט). הפרי-חדש (שם) והט"ז (סקי"ח) נחלקו עליו, ולדעתם גם בדאורייתא נאמן. שלוש ראיות לדבריהם:

א. מומר לתיאבון שאמר "פלוני מומחה שחט לי", נאמן (שו"ע יו"ד ב,ד).

ב. אפילו גוי נאמן לומר "ביצים אלה משל עוף פלוני הם" (שם פו,א).

ג. אם גוי מביא לישראל ירך חתוכה כדרך שישראל חותכים, ואומר שהיא מתנה מישראל אחר, מותר. הסברה היא: אין אדם עשוי לתת משלו בשם אחר. אבל אילו היינו מוצאים חתיכה זו בידי גוי סתם, היינו חוששים שמא היא טרפה. הרי שעל דברת הגוי שאומר שישראל אחר שלח לו, אנו סומכים (שם קיח,ה).

אבל הש"ך (סקל"ז) הסכים לדעת הרמ"א, ודחה ראיות אלו. על הראיה הראשונה ענה שלוש תשובות: במקרה זה מדובר על מומר לתיאבון, שאינו חשוד על "לפני עיוור".

בנידון דידן, לעומת זאת, חשוד מכיוון שסבור שאין בזה עבירה. לכן רק בדרבנן יהיה נאמן. כמו כן, אין המומר מעיד על כשרות הבשר אלא רק על כך שלא שחט אותו בעצמו. ב"גילוי מילתא" כזה אנו יכולים לסמוך עליו גם שלא בתורת עדות, וממילא לא נותר לנו אלא לומר שרוב המצויים אצל שחיטה מומחין הן, והבשר כשר. עוד כתב שנידון דידן – שקנה עבדו – הוא חמור יותר, מכיוון שהוציא כסף על כך ורוצה שיאכל.

על הראיה השניה השיב הש"ך שהגוי נאמן כיוון שהוא עצמו מוכר את הביצים, ולא ירצה לפגום באמינותו ולגרום בכך נזק לעצמו. עיין גם בספר מטה-יהונתן (אייבשיץ, על הגיליון שם), שתירץ שמדובר במקרה של איסור דרבנן בלבד.

על הראיה השלישית לא השיב הש"ך, וכמו שהעיר עליו הבאר-היטב (שם סקכ"ה). ובהגהות (מילואים, על הגיליון בדפוס וילנא) תירץ שדווקא לגוי נאמן יותר – במקרה הביצה ובמקרה הירך – כיוון שמירתת שיבדקו אחריו, אבל יהודי חשוד חושב שהוא יודע, ובוטח בליבו שלא יבדקו אחריו.

מכאן אפשר לכאורה ללמוד לנידוננו שגם מי שאינו שומר כשרות בעצמו (לתיאבון), ואומר שקנה במקום כשר – אפשר להאמין לו, בתנאי שלא קנה את המוצר מראש עבדו שומר הכשרות.

ברם, נראה שקשה לסמוך על סברה זו כיום, כשקונים במקומות המוניים שבהם כמה וכמה קופות. במציאות כזו אי אפשר לזכור מי קנה, וממילא ברור גם שאיש לא ילך ויבדוק את הדבר. הדבר אפשרי רק בחנויות קטנות כדוגמת חנות מכולת שכונתית וכדומה, או כאשר יש סימן מזהה על המוצר – כגון חשבונית קנייה שהוא מצויין בה. כאמור, דין זה אינו אלא בחשש איסור דרבנן בלבד.

סיכום

א. אדם שאין אנו יודעים אם הוא שומר כשרות כהלכתה – גם אם הוא מוכר לנו כאיש אמין – יש להימנע מלאכול אצלו. יתכן שמטבחו טרף, מאחר שאינו רגיל לשאול מורה הוראה כשמתעוררת אצלו בעיית כשרות.

ב. אם מדובר באדם שאנו מכירים אותו ויודעים שהוא מבין במושגי כשרות (למשל: יודע שאם נתבשלו מאכלים חלביים בכלי בשרי, צריך להגעילו) – אפשר לסמוך עליו ולאכול מתבשיליו, במידה שהוא ידוע לנו כאדם אמין שלא ירצה להכשיל אחרים ולהעבירם על אמונתם.

ג. חילוני האומר שקנה מוצר במקום פלוני שהוא כשר – נאמן, מאחר שחושש שנבדוק אותו ויתבזה (אלא שצריך לשאול אותו האם באמת ראה שם תעודת הכשר, או רק תמונות של צדיקים התלויות על הקיר). כל זאת בתנאי שלא הוציא מכספו כדי לקנות במיוחד עבדו שומר המצוות, כגון חייל המביא ממתקים ומחלק לחבריו ביחידה – שלא קנה דווקא עבדו אחד מהם.

ד. בחנות גדולה, שבה מוכרים רבים וציבור קונים רחב, קשה לסמוך על סברה זו. מכל מקום ניתן לסמוך על חשבונית קנייה של אותה חנות, כאשר מצויין בה המוצר המדובר.

ה. בנוסף על כל הנזכר, יש לזכור להיזהר גם בהלכות שבין אדם לחברו. אין להעליב אדם או להכלימו, בפרט כשהוא בא מתוך רצון טוב של חברות ונתינה. החכם עיניו בראשו למצוא דרך להסביר למארח מדוע איננו אוכלים אצלו, בלא שייפגע.